

ISIKU MITU NÄGU KRIISISUHTLUSES

Ilona Tragel, Külli Habicht

Tartu Ülikool, EE

ilona.tragel@ut.ee, kulli.habicht@ut.ee

Kokkuvõte. Artikkel annab ülevaate mitmuse esimese isiku väljendamise vahendite (verbivormid ja asesõnad) ning viisakusväljendite (ekspressiivsed kõneaktid: palumine, vabandamine ja tänamine) kasutamisest koroonapiirangusiltidel. Uurimuse lähtematerjal on 900 koroonapiirangute uksesilti perioodist 13.03.2020–29.11.2021. Eesmärk on iseloomustada sildi autori sõna- ja vormivalikutes avalduvaid põhilisi interpersonaalseid strateegiaid. Analüüsiti 1005 mitmuse esimese isiku vormi kasutusjuhtu ning 506 viisakusväljendit. Leiti, et mitmuse esimese isiku vormidest on ülekaalus vastuvõtjat välistavad e eksklusiivse kasutusega vormid. Analüüsi tulemus näitas, et mitmuse esimese isiku eksklusiivse kasutusega siltidel on viisakusväljendeid kasutatud peaaegu kaks korda rohkem kui vastuvõtjat kaasava e inklusiivse kasutusega siltidel. Võib oletada, et see on tingitud funktsionaalsest vajadusest tasakaalustada direktiivsete sõnumite interpersonaalsust, et sõnum mõjuks lisaks kaasavusele ka tõsiseltvõetava käsu või soovitusena.

Märksõnad: interpersonaalsus, grammatiline isik, koroonapiirangu silt, viisakus, ekspressiivne kõneakt, kriisisuhtlus

DOI: <https://doi.org/10.12697/jeful.2023.14.2.06>

1. Sissejuhatus

Koroonapiirangusildid, mille abil suunati pandeemia ajal inimeste käitumist avalikus ruumis, on keeleteadlastele pakkunud harukordse võimaluse uurida kriisikommunikatsiooni sõnumite keelelisi strateegiaid. Varem tegeldi avaliku ruumi siltide uurimisega peamiselt keelemaastike teooria nime all tuntud paradigmas (Shohamy 2006; Barron 2012; Blommaert 2013). Pandeemiaaegne siltide rohkus muutis sildiantmestikud kättesaadavamaks ka interpersonaalse pragmaatika uurimisvaldkonnas – ühiskonnas jagatud diskursusekogemuse kaudu avanesid uurijatele spetsiifiliste keelevahendite pragmaatilise tõlgendamise uued võimalused.

Inimeste käitumine suhtlusolukordades lähtub sellest, missugune on kultuuriruumis valitsev arusaam olukorrahast käitumisest. Sama kehtib ka keelelise käitumise kohta: emakeelsetel kõnelejal on intuiitiivne teadmine, millised keelendid missugustesse suhtlusolukordadesse sobivad. (Pajusalu 2014: 274) Sellist keelelist käitumist uurib interpersonaalne pragmaatika – uurimisala, mille keskmes on suhtlusolukordade osaliste vahelised (interspersonaalsed) aspektid (Haugh, Kadar & Mills 2013) ning kasutajate keeleliste valikute mõju suhtlusele. Interspersonaalne pragmaatika ongi siinse uurimuse lai teoreetiline raamistik. Kasutame seda koroonadiskursuse (vt nt ka Jones (toim.) 2021; Ogiermann & Bella 2021; Trigel & Habicht 2021; Trigel & Pikksaar 2023) ja eesti keele vormivahendite funktsioonide (Pajusalu 2009, 2017; Erelt 2017) selgitamisel.

Koroonapiirangute sildid kujunesid omaette žanriks, sest neid oli alates 2020. aasta algusest korraga palju ning nende ülesehituses ja kujunduses oli suuri sarnasusi. Sõnumid, mida nad edastasid, olid enam-vähem samad üle maailma, st ülemaailmse pandeemiadiskursuse kogukond tuvastas sõnumeid, mis olid ühise konteksti kaudu mõistetavad kõigile diskursusekogukonna liikmetele. Piirangusildid koosnesid sageli korduvatest käikudest (käikude kui teksti ülesehituse elementide kohta vt Swales 1990; eesti siltide kohta vt Trigel, Habicht 2021: 59, Trigel 2023: 198–199), millest osa olid kohustuslikud (näiteks piirangu edastamine: *kanname maski!*) ja osa vabatahtlikud (nt vabandamine: *palume vabandust võimalike ebamugavuste pärast*).

Traditsiooniliselt edastab teavitussilt lakoonilist teadet – koroonasiltidel on aga lisaks ka elemente, mille funktsioon on interspersonaalsete suhete loomine või hoidmine. Neid funktsioone täitvad kõneaktid (Searle 1976) on olemuselt vastuvõtjale suunatud aktid, millele on ühtlasi omane viisakuse väljendamine. Piirangusildi žanrile iseloomulik direktiivsus (direktiivne kõneakt) eeldab vastuvõtjalt mingil viisil käitumist, vahetut tegevuslikku reaktsiooni (nt maski kandmist, teistest inimestest eemale hoidmist). Direktiiv kui vastuvõtjale täitmiseks suunatud käsk, palve või soov ei pruugi olla vastuvõtja jaoks meeldiv ega lihtne. See on olemuselt nägu ohustav akt (nägu kui ühiskonnaliikme avalik enesekuvand, Brown & Levinson 1987) ning ilmselt seetõttu kasutavad siltide autorid oma sõnumite pehendamise eesmärgil interspersonaalseid keelendeid, mille hulgas on oluline roll isikulisel asesõnal *meie/me* ja mitmuse esimese isiku verbivormil (nt *püsi-me*), mille üks funktsioone on vastuvõtja kaasamine, ning viisakusväljenditel (nt *täname!*).

Palved, tänamised ja vabandamised on ekspressiivsed kõneaktid (teiste keelte uuringuid vt nt Ogiermann & Bella 2021).

Piirangusiltidele iseloomulik joon on seegi, et olemuslikult on tegu intertekstuaalse žanriga: saatja vahendab vastuvõtjale institutsionaalseid ettekirjutusi (Ogiermann & Bella 2022; Tragel & Tomson 2022). Seega on sõnumi autor, st saatja, enamasti vahendaja rollis. Samas esitab sildi autor ehk sõnumi saatja selle tavaliselt samuti institutsiooni nimel. Keelevahenditest on selleks kasutusel nt kollektiivile viitav mitmuse esimese isiku vorm (vt Pajusalu 1999: 56). Sildi tekst võiks niisiis kajastada piirangutele alluvate asutuste esindajate arusaamu ja keelevelikuid, sest on ühelt poolt nõudlik, teisalt aga spontaanne viis vahendada oma kliendile „kõrgemalt“ tulnud käitumisjuhiseid.

Eesti keele direktiivseid kõneakte käsitletud Renate Pajusalu (2014) on muu hulgas osutanud sellele, et käsu andja ja vahendaja rolli saab väljendada näiteks isikule viitavate vahenditega: isikuliste asesõnade lühikeste ja pikkade vormide, verbi isikuvormide, nimisõnafraasi ja ka asutuste nimedega (vt ka Pajusalu 2000). Siinses artiklis keskendume siltidel kõige sagedamana esildunud vahenditele, mitmuse esimese isiku asesõnade lühikestele ja pikkadele vormidele ning mitmuse esimese isiku verbivormidele. Uurime, kuidas sildi autor nende keelevahenditega oma positsiooni esitab ning sildi vastuvõtjaga seose loob.

Omaette uurimisaspekti lisab eesti keeles pragmaatiliselt tõlgendatav inklusiivse ja eksklusiivse kasutusega mitmuse esimese isiku vorm. See vorm võib olla vastuvõtjat kaasav (autor ja vastuvõtja koos) või ainult autorikeskne: näiteks fraas *me hoolime* võib tähendada nii 'me kõik koos hoolime' (inklusiivne kasutus) kui ka 'saatja-institutsioon hoolib' (eksklusiivne kasutus).

Artiklis keskendume koroonapiirangusiltide käskivate ja hoiatavate sõnumite taustal olevatele interpersonaalsete suhete positiivsetele aspektidele: isikukategooria interpersonaalsetele avaldumisvormidele ja viisakusele. Need on osalt üksteisega seotud nähtused, mida lisaks interpersonaalsete suhete loomisele ühendab seegi, et verbi isikuvormidest on kujunenud ja kujuneb viisakussõnu. Uurime, kuidas on piirangusiltidel kasutatud eesti keele

- kindla kõneviisi mitmuse esimese isiku vorme nende eksklusiivsust ja inklusiivsust arvestades (k.a esimese isiku verbivormid koos isikuliste asesõnadega *meie/me* ja ilma nendeta);
- mitmuse esimese isiku asesõna pikka (*meie*) ja lühikest vormi (*me*) eri süntaktilistes rollides;

- viisakusväljenditest verbe (*paluma, tänama ja vabandama*), sh nende pragmatiseerunud vorme (ainsuse esimese isiku vorm *palun*); tänamissõna *aitäh* ja vabandamissõna *vabandust*.

Otsime vastust ka küsimusele, kas isikuvormi inklusiivse kasutusega silditekstides on viisakusväljendeid vähem, et vältida interpersonaalsete vahendite kuhjumist ja seeläbi direktiivse sõnumi ebasihipärast nõrgendamist.

Järgnev tekst on struktureeritud nii: esiteks tutvustame andmes-
tiku kogumist ja esmast analüüsi, seejärel täpsemalt analüüsi käiku ja
sellesse hõlmatud keelevahendite (viisakusväljendid ja mitmuse esimese
isiku väljendusvahendid) tausta. Analüüsiosa viimases alajaotises näi-
tame, kuidas on viisakusväljendite ja mitmuse esimese isiku vormide
kasutus samal sildil kvantitatiivselt seotud. Sellele järgneb arutelu ning
lõpus võtame esitatut lühidalt kokku.

2. Andmestik ja meetod

2.1. Andmestik

Analüüsi aluseks on 900 uksest sildist koosnev koroonapiirangusildide
valim perioodist 13.03.2020–29.11.2021. Sel perioodil reguleeris Eesti
Vabariigi valitsus pandeemiaolukorda piiranguid kehtestavate õigus-
aktidega, mille sisu piirangusildid sõnumi autorite tõlgenduses kajast-
avad.¹ Uurimuses vaadeldud perioodil oli Eestis kolm pandeemialainet,²
millest igaühel on analüüsi võetud 300 silti, et saada piirangu ise-
loomust sõltumatuid andmeid mitmuse esimest isikut ja viisakust
väljendavate keelendite kohta. Siltidel vahendatavate sõnumite hulgas
on sulgemisteed, maski kandmise nõuded, vaktsineerimistöendi
esitamise, distantse hoidmise, käte desinfitseerimise nõuded ning üri-
tuste tühistamise teated. Otsest võrdlust lainete vahel selles uurimuses
ei esitata. 900 sildil oli kokku 19 734 tekstisõna (laineti vastavalt

1 Põhilised õigusaktid olid „Eriolukorra väljakuulutamise Eesti Vabariigi haldusterritooriumil“, RT III, 13.03.2020 ja „COVID-19 haiguse leviku tõkestamiseks vajalikud meetmed ja piirangud“ 26.08.2020. Neist viimast muudeti viirusolukorra järgi pidevalt.

2 Lainete kuupäevad on määratud nakatumisnäitajate ja neist lähtunud piirangute alusel: 1. laine 13.03.2020–15.10.2020, 2. laine 16.10.2020–25.08.2021 ja 3. laine 26.08.2021–29.11.2021. Näidete IDdes näitab esimene number laine numbrit (nt 1L_/nr/ on esimese laine silt).

7298 + 6692 + 5744). Valimi sildid jagunevad asukohati umbes nii: ½ Tartust, ¼ Tallinnast ja ¼ mujalt Eestist.

Valimis on esindatud eri tüüpi asutuste, nii väikeste erapoodide kui ka poekettide, meditsiinasutuste ja kohalike omavalitsuste, teatrite, muuseumide, raamatukogude jm teenindusasutuste ukseksildid (vt ka Trigel 2023). Ketipoodide eri kauplustes kasutatud samad sildid on valimis esindatud üks kord. Ukseksildid valisime uurimiseks, sest üks on omamoodi piiritähis „minu“ ja „sinu“ isikuruumi vahel. Seda on nimetatud ka sildi autori ja vastuvõtja vaheliseks tõkkeks (ingl *barrier*, Dancygier jt ilmumas). Valikut mõjutas ka see, et mitmed kehtestatud piirangud olid just siseruumide kohta. Loomulikult mõistame, et ukseksilt kajastab vaid üht osa kehtivate piirangute vahendamise kommunikatsioonist.

Kuigi pandeemia ajal andis teavitamise hõlbustamiseks asutustele juhiseid valitsuse kriisiinfoleht kriis.ee, täheldasime, et sealt allalaaditavaid materjale (infolehti, plakateid, vt näide 1, foto 1) kasutasid asutused tegelikkuses üsna vähe. Enamasti esitati nõuded oma sõnasuses, selgitava ja vähem ametlikuna (näide 2).

- (1) Hoiame Eesti elu avatud! Kanna maski / Hoia distantsi / Kasuta HOIA mobiilirakendust / Laadi mobiilirakendus alla veebilehelt hoia.me / Haigena püsi kodus / kriis.ee 1247 OHT ON TAGASI! (3L_110)³

Foto 1. Vabariigi valitsuse kriisiinfolehtelt kriis.ee allalaaditud plakat Reola kultuurimaja uksele. 26.10.2021. (Foto Janne Rääk).

3 Siin ja edaspidi on parema arusaadavuse huvides lisatud näidete teksti kaldkriipsud, kui sildil täidab reavahetus kirjavahemärgi ülesannet ja ilma selleta on teksti raske jälgida.

- (2) HOOLIME ENDA JA TEISTE TERVISEST! Et kontserdite külastamine oleks ohutu peame üheskoos kinni kehtestatud reeglitest / HOIAME DISTANTSI / PESEME JA DESINFITSEERIME KÄSI / HAIGENA JÄÄME KOJU / VÕIMALUSEL KANNAME MASKI VÕI VISIIRI / LAADIME ALLA TURVALISE “HOIA” RAKENDUSE (3L_14)

2.2. Meetod

Suurem osa andmestikust on analüüsitud automaatselt. Fotodelt Exceli tabelisse koondatud silditekstidel teostati automaatne morfoloogiline analüüs programmeerimiskeeles Python kirjutatud eesti keele automaattöötamise teegi EstNLTK abil (Orasmaa jt 2016). Selle tulemusena lemmatiseeriti kõik tekstid, määrati igale tekstisõnale sõnaliik ning leiti tekstis esinenud mitmuse esimese isiku asesõnad ja verbivormid. Edasi otsiti automaatselt lemmasid *paluma*, *tänama*, *vabandama* ning viisakussõnu *palun*, *aitäh* ja *vabandust*.

Mitmuse esimese isiku vormide eksklusiivsus ja inklusiivsus tuli märgendada konteksti tõlgendades käsitsi, sest vormilisi eristusvahendeid või ka kollokatsioonistruktuure, mis ühemõtteliselt inklusiivsele kasutusele viitaksid, ei ole seni uuritud ega tuvastatud. Mõnel juhul jäi eksklusiivset ja inklusiivset kasutust märgendades siiski ka mitmeti tõlgendatav vaheala, nagu näites 3 (märgend INKL/EKSKL). Sildisõnumis on vaheldumisi kasutatud vastuvõtjat kaasavaid (INKL) ja välistavaid (EKSKL) vorme. Leidub kaks vormi, mille puhul on viitesuhte ulatust raske otsustada, kuid vastuvõtjat kaasav tõlgendus on diskursusekonteksti põhjal võimalik: *Me ei tea* – *me* (saatja ja vastuvõtja koos); *meie pisikest Naerupauna* – *meie* (saatjale ja vastuvõtjale ühine).

- (3) Armsad sõbrad! Pisikese pereettevõttena **peame**-EKSKL vajalikuks teha ka oma pöördumine seoses hetke eriolukorraga **meie**-INKL armsas Eestis ning tegelikult kogu maailmas. Alates 16.03.20 **oleme**-EKSKL **meie**-INKL kõigi turvalisuse kaalutlustel sunnitud sulgema külastamiseks oma kaupluse Tartus, Küttri 2. **Me**-INKL/EKSKL ei tea, kuidas asjad kujunevad ja kulgevad, kuid **palume**-EKSKL teil oma ja ka **meie**-EKSKL tervise huvides teha sisseostud praegusel ajal **meie**-EKSKL e-poes: www.naerupaun.eu **Meie**-EKSKL siiras soov oleks avada kauplus ka pärast kriisiperioodi, mistõttu vajavad jätkuvalt tasumist **meie**-EKSKL püsikulud. Siin juures on väga oluline roll teil! **Me**-EKSKL **oleme**-EKSKL jätkuvalt valmis nõustama ja abistama Teie oste telefoni ning e-kirja teel, samuti Facebookis. Nii kaua kuniks töötavad postipakiautomaadi teenust

pakkuvad ettevõtted, siis **me-EKSKL toimetame-EKSKL** igapäevaselt teie tellimused teele. Olge hoitud ja ärge unustage **meie**-INKL/EKSKL pisikest Naerupauna, sest siis **saame**-INKL kohtuda ka pärast rasket aega! Naerupauna pere tel. /nr/ e-mail: / @ / (1L_316)⁴

Sellised mitmeti tõlgendatavad näited on vajaduse korral arvesse võetud ekspressiivsetes kõneaktides viisakusväljenditena esinevate verbide pragmatiseerumise kirjeldamisel ning esitatud arvandmete tabelites, kuid isikukasutuse ja viisakusväljendite seoste analüüsil läksid arvesse ainult ühemõtteliselt eksklusiivseks või inklusiivseks märgendatud keelenditega sildid.

Mitmuse esimese isiku asesõna süntaktilised rollid, st siinses uurimuses kirjeldatud genitiivtribuudi ja subjekti rollid, on samuti käsitsi märgendatud.

Eksklusiivse ja inklusiivse isikukasutuse ning viisakusväljendite esinemise või puudumise vaheliste seoste kindlakstegemiseks analüüsiti, kas sildil esineb

- vähemalt üks eksklusiivne või vähemalt üks inklusiivne mitmuse esimese isiku asesõna või verbivorm (sildid, millel esines nii eksklusiivses kui ka inklusiivses kasutuses vorme, jäid analüüsist välja, kuna neid ei saanud määrata üheselt ei eksklusiivse ega inklusiivse kasutuse esindajateks);
- vähemalt üks viisakusväljend järgmisest loendist: verbide *paluma*, *tänama*, *vabandama* vormid, viisakussõnad *palun*, *aitäh*, *vabandust* (sildid, millel ei esinenud ühtegi sellesse loendisse kuuluvat väljendit, läksid arvesse ilma viisakusväljenditeta siltidena, ja sildid, millel esines üks või rohkem sellesse loendisse kuuluvat väljendit, läksid arvesse viisakusväljenditega siltidena).

Uuritavate tunnuste – mitmuse esimese isiku eksklusiivsuse/inklusiivsuse ja viisakusväljendite esinemise/puudumise – vahelise seose statistilise olulisuse kontrollimiseks kasutati hii-ruut testi, mis tehti rakendustarkvara R versiooni 4.1.3 (R Core Team 2022) paketi „stats“ funktsiooni `chisq.test()` abil.

4 Siin ja edaspidi on asutuste kontaktandmed (telefoninumbrid ja meiliaadressid, kuid mitte kodulehed) näidetest eemaldatud. Näidete poolpaksus kirjas esiletõststud on autorite lisatud ning märgivad arutluse all olevat tekstikohta.

3. Analüüs

Analüüsiks on valitud interpersonaalsete, saatjalt vastuvõtjale suunatud ekspressiivsete kõneaktide siinses andmestikus kõige rohkem esile kerkinud väljendusvahendid. Lähtume järgmistest uurimisküsimustest: (1) kui palju ja kuidas kasutatakse mitmuse esimese isiku ja viisakusega seotud interpersonaalseid väljendusvahendeid ja (2) kuidas need vahendid omavahel kombineeruvad. Teisele küsimusele vastust otsides lähtume oletusest, et inkluüsiivse isikukasutusega koos esineb silditekstides vähem viisakust väljendavaid keelevahendeid ja vastupidi – kui isikukasutus on eksklusiivne, on viisakusväljendeid rohkem.

Viisakuse väljendusvahenditena analüüsime kolme verbi, *tänama*, *paluma* ja *vabandama* vorme ning viisakussõnu *palun*, *vabandust* ja *aitäh*. Isiku väljendusvahenditest tulevad lähema vaatluse alla kindla kõneviisi mitmuse esimese isiku verbivormide ja mitmuse esimese isiku asesõnade inkluüsiivsed ehk vastuvõtjat kaasavad kasutusjuhud. Verbivorm võib esineda lauses koos subjekti rollis asesõnaga (nt *me palume*) või ilma selleta (nt *vabandame*). Asesõna võib lisaks juba mainitud öeldisverbiga ühilduvale subjekti rollile esineda lauses ka öeldisverbiga ühildumatus genitiivatribuudi (nt *meie kaupluses*) või muus süntaktilises rollis (nt *helista meile*). Nende kasutusjuhtude analüüsimiseks eristasime esmalt inkluüsiivsed ja eksklusiivsed mitmuse esimese isiku kasutused. Kirjeldame siin täpsemalt oma tõlgendusotsuste tagamaid (näiteks asesõna süntaktilist rolli ja nii verbivormi kui ka asesõna kollokaate). Lisaks vaatleme mõne žanrispetsiifilise verbi kasutust.

3.1. Viisakuse väljendusvahendid: verbid *paluma*, *tänama* ja *vabandama* ning viisakusväljendid *palun*, *aitäh* ja *vabandust*

Palumine, tänamine ja vabandamine on ekspressiivsed, saatjalt vastuvõtjale suunatud interpersonaalsed kõneaktid (Searle 1976: 12–13). Kuna koroonapiirangu silt on funktsioonilt direktiivne ning saatja nägu ohustav akt, iseloomustab neid sõnumeid rohke viisakuse väljendamine. Selleks kasutatakse rutiinistunud viisakusväljendeid, sh sinatamist-teietamist, mida on eesti keeles varem uuritud (Pajusalu jt 2010a, 2010b) ja millele me siinses käsitluses ei keskendu.

Ekspressiivsete kõneaktidega seostuvad kindlad väljendid, mida vastavates suhtlusolukordades sageli kasutatakse. Need on seotud

eelkõige viisakuse väljendamisega, näiteks verbid *paluma*, *tänama* ja *vabandama*. Kõigi nende verbide kasutus piirangusiltidel osutab mõningate kasutusjuhtude pragmatiseerumisele, järkjärgulisele rutiinseteks suhtlusvormeliteks muutumisele. Sellest annab tunnistust ka nende verbide teatud vormide, eriti mitmuse esimese isiku rohke kasutus meie andmestikus: verbi *paluma* vorme ja viisakussõna *palun* esines 283 sildil, verbi *tänama* ja viisakussõna *aitäh* 88 sildil ning verbi *vabandama* ja viisakussõna *vabandust* 45 sildil.⁵ Täpsema ülevaate annavad tabel 1 ja joonis 1.

Tabel 1. Ekspressiivsete kõneaktide (palumise, tänamise ja vabandamise) kasutusjuhtude arv. Verbivormid on esitatud väiketähtede ja muutumatud viisakussõnad suurtähtedega.

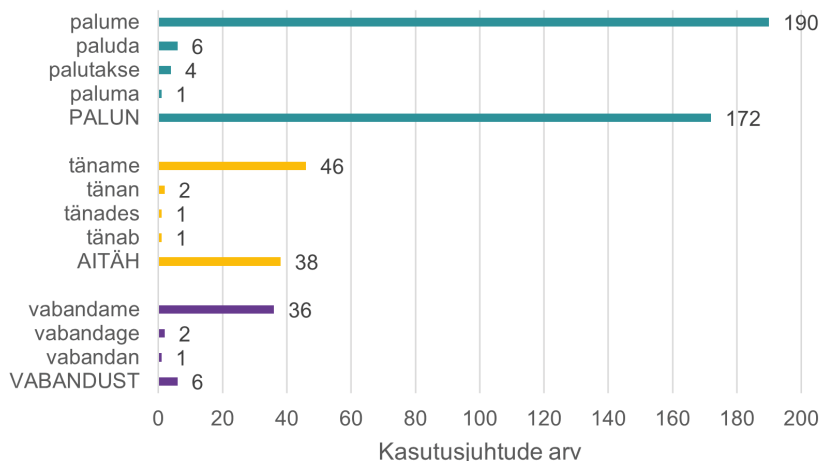
Ekspressiivne kõneakt	Viisakusväljend	Kasutusjuhtude arv	Kokku
Palumine	<i>paluma</i> -vormid	201	373 (283 sildil)
	<i>PALUN</i>	172	
Tänamine	<i>tänama</i> -vormid	50	88 (88 sildil)
	<i>AITÄH</i>	38	
Vabandamine	<i>vabandama</i> -vormid	39	45 (45 sildil)
	<i>VABANDUST</i>	6	
Kõik koos			506 (349 sildil)

Valimisse kuulunud 900 sildil oli kasutatud kokku 506 viisakusväljendit, seega keskmiselt 0,6 viisakusväljendit valimi iga sildi kohta. Vähemalt üks viisakusväljend esines 349 sildil, 551 sildil viisakusväljendeid ei olnud. Huvitav on asjaolu, et neil siltidel, kus viisakusväljendeid esines, oli kasutatud keskmiselt rohkem kui üht viisakusväljendit (1,4 väljendit ühe sildi kohta). See võiks osutada viisakusstrateegiale kui sildi autori teadlikule valikule.

Palumisaktide teistest ekspressiivsetest kõneaktidest suuremat esilduvust näeme jooniselt 1 ja ekspressiivsete kõneaktide viisakusväljendite

5 Päringu tingimus: sildil on vähemalt üks neist keelenditest (lemmad *paluma*, *tänama*, *vabandama* ja sõnad *palun*, *aitäh*, *vabandust*). Väljendite *palun/palume vabandust* puhul on mõlemad viisakussõnad eraldi arvesse võetud, selliseid väljendeid esines kokku viis korda.

kokkuvõtlikku jaotust tabelist 1: palumisväljendite kasutusjuhtude arv on 373, tänamisväljenditel 88 ja vabandamisväljenditel 45.

Joonis 1. Ekspressiivsete kõneaktide verbivormide ja viisakussõnade kasutusjuhtude arv.

Järgnevatel alajaotistes käsitleme neid väljendeid esinemissageduse järjekorras, alustades sagedamatest.

3.1.1. Palumine

Verbi *paluma* semantika võimaldab saatjal suunata ekspressiivse akti illokutiivse jõu (Austin 2018 [1962]) otse vastuvõtjale, väljendades nii oma suhtluseesmärki (hoiatamine, reeglitest teavitamine). Võimalik, et just tänu sellele omadusele on ka eesti keeles tekkinud sellest verbist viisakussõna *palun*, mis lähtub *paluma*-verbi ainsuse esimese isiku vormist. Viisakussõna *please* on nimetatud inglise keele kõige selgemaks viisakuse markeriks (Watts 2003: 183). Samas on leitud, et viisakusväljendite allikad ja kasutussagedused erinevad oluliselt kultuuriti, nt ei ole sama sõna (*please*) Ameerika inglise keeles nii sage nagu Briti inglise keeles (Murphy & Felice 2019). Emakeelsed kõnelejad otsustavad suhtlusolukordadesse sobivate viisakussõnade üle tavaliselt intuiitiivselt (Pajusalu 2014: 274).

Siltide koostajad olid viisakussõna *palun* ja verbi *paluma* vorme kasutanud 900 sildil kokku 373 korral, neist *palun* 172 ja verbi *paluma*

muid vorme 201 korral; *paluma* mitmuse esimese isiku vorm on kõige sagedasem esimese isiku mitmuse verbivorm kogu andmestikus (190 korda; 2. kohal *oleme* 130 korda ja 3. *hoiame* 47 korda, vt ka 3.2.1.1, tabel 2). Kui tänamist ja vabandamist oli sildil keskmiselt üks kord, siis palumisi oli sildil keskmiselt 1,3 korda.

Niisiis on palumine kui ekspressiivne kõneakt piirangusiltidel olulisena esil, mistõttu pöörame palumisväljenditele ka eraldi tähelepanu. Palumisakte esines erinevalt tänamis- ja vabandamisaktidest ühel sildil ka rohkem kui üks kord (kõige rohkem kuus korda, vt tabel 2). Selle taustal on ilmselt palumisväljendite pragmatiseerumise protsess.

Tabel 2. Palumise kõneakti väljendusvahendite kasutuskorrad.

Palumise väljend	Kasutuskordade arv ühel sildil							Silte kokku
	0 korda	1 kord	2 korda	3 korda	4 korda	5 korda	6 korda	
<i>paluma</i> -vormid	747	126	14	8	3	1	1	900
<i>PALUN</i>	754	127	16	0	2	1	0	900

Paluma-väljendite sagedus viitab sellele, et ka piirangusiltidel kasutatakse seda tavalisima viisakusstrateegia vahendina interpersonaalse seose loomisel. Paljud piiranguid vahendavad ukse-sildid väljendavad direktiivset sõnumit, mida pehmendatakse viisakusega (palumisega) – seepärast on viisakussõna *palun* ja verbi *paluma* vormid piirangusiltidel palju sagedasemad kui tänamised ja vabandamised.

Üks palumisväljendite sageduse põhjus võib olla ka piirangusildi žanrilises eripäras: *paluma* algne leksikaalne tähendus on seotud vastu võtja poole pöördumise ja temalt mõistvuse või ennast ja teisi kaitsva käitumise ootusega. Seega on need žanrispetsiifilised vormid viisakusstrateegia teenistuses, aidates ühtlasi kaitsta sõnumi vahendaja nägu.

Järgnevalt vaatame täpsemalt, kuidas viisakussõna *palun* ja verbi *paluma* vorme analüüsitud andmestikus kasutati.

Verbi *paluma* mitmuse esimese isiku vormi *palume* on piirangusildižanris kasutatud institutsiooni nimel palve esitamise funktsioonis. Sagedase kasutuse ja asjaolu põhjal, et paluja isik jääb täpsustamata, võib eeldada (lisaks *palun*-sõnale) sellegi vormi pragmatiseerumise algust (näide 5). Isikutõlgendus on selles verbivormis eksklusiivne (näide 4, *palume Teid kanda maski*), st vorm on saatjakeskne.

Samas lühikeses sildisõnumis (näide 4) on ka teine palve (*palun desinfitseerige oma käed*), mis on esitatud ainsuse esimese isiku vormis (*palun*). Eeldusel, et institutsionaalne saatja on sama, võib teist kasutusjuhtu pidada rutiinistunumaks kui mitmuse esimese isiku vormi, seega pragmatiseerunud viisakussõnana kasutamise juhuks.

- (4) Tallinna Hoiu-laenuühistu Kallid kliendid! Meid külastades **palume** Teid kanda maski ning hoida distantsi teiste külaliste ja töötajatega vähemalt 2 meetrit (2+2 reegel). Esindusse sisenedes **palun** desinfitseerige oma käed. Hoolditseege enda ja oma lähedaste eest. Koos saame viirusest võitu! (3L_83)

Kahel pikema tekstiga sildil esines vorm *palume* ühel sildil kokku viis korda, mõnel lühemal sildil näiteks kolm korda (näide 5).

- (5) LUGUPEETUD KLIENDID! **PALUME** SISENEDA KAUPLUSSESSE 1 KAUPA! KUI KAUPLUSES ON KLIENDID SIIS **PALUME** OODATA UKSE TAGA KUNI KLIENDID ON VÄLJUNUD. **PALUME** 2m VAHET HOIDA! (1L_293)

Eespool toodud näites 5 võiks *palume*-vormi tõlgendada vaheastmena täistähendusliku verbivormi ja viisakussõnaks kujuneva interpersonaalse pragmaatilise üksuse vahel. Valitud mitmuslik vorm osutab institutsioonile, mitte üksikisikulisele saatjale. Verbi kasutatakse kolm korda ilma subjektpronoomenita ja lauses ei ole väljendatud kogejat – seega argumentstruktuur on lihtsustunud. Ka vormi korduvus konstruktsioonis *palume* + *-da* võiks osutada mitmuse esimese isiku vormis viisakusvahendi pragmatiseerumisele.

3.1.2. Tänamine

Kui üldiselt peetakse tänamist saatja reaktiivseks kõneaktiks vastuvõtja mingile teole (Searle 1969: 67), millest saatja on kasu saanud või mis on tema heaks juba tehtud, siis ustel olevad piirangusildid on eranditult nn ette tänavad (Ogiermann & Bella 2021: 11). Sellisel tänamisel on sotsiaalne funktsioon veenda vastuvõtjat tegevuse vajalikkuses ning eeldatu tegemata jätmisel peaks vastuvõtja tundma end süüdi (Norrick 1978: 285). Nagu on täheldatud kreekakeelsete piirangusiltide kohta (Ogiermann & Bella 2021: 11), nii on ka eestikeelsetel siltidel tänamine

tihti sildi viisaka lõpukäigu funktsioonis. Kuna kõige sagedamini tänati (ette) *mõistva suhtumise eest*, siis võib seda käiku sisuliselt tõlgendada ka mõistmise palvena: vastuvõtjat tänatakse ette, et ta mõistab sildil esitatud direktiivse sisu vajalikkust ja täidab seda. Sellisel juhul aga ei ole tänamine reaktiivne kõneakt juba tehtud teole. Ogiermann & Bella (2021: 11) leiavad, et selline tänamine on iseloomulik just kirjalikule asünkroonsele kommunikatsioonile, mida piirangusildid esindavad. Kõik eelnev tundub kehtivat ka eestikeelse sildiandmestiku tänamisaktide kohta.

Meie andmestikus väljendati tänamist kokku 88 korda. Üksi esinevat tänamissõna *aitäh* on kasutatud 38 ja *tänama*-verbi vorme 50 korral. Neist kõige sagedasem on mitmuse esimese isiku vorm *täname* 46 esinemiskorraga; ainsuse esimese isiku vormi *tänan* (näide 10) esines kaks korda; konverbivormi *tänades* ja ainsuse kolmanda isiku vormi *tänab* kumbagi üks kord (vt joonis 1).

Siltidel, kus on kasutatud tänamissõna *aitäh*, võib olla pikemalt selgitatud, miks peab vastuvõtja sildisõnumis esitatud teo tegema, nt *Nii kaitses ennast ja teisi* (näide 6).

Tänama-verb väljendab interpersonaalset seost saatja ja vastuvõtja vahel, tõstes esile saatja positsiooni. Nii suhtlusakti iseloomustava verbina (näited 7 ja 8) kui ka viisakussõnana (näide 10) on esiplaanil saatja, seega ei kasutata *tänama*-verbiga viisakusfraase inklusiivselt. Interpersonaalne seos luuakse siin verbi semantikast tulenevalt diskursiivselt, viisakusstrateegia kaudu. Tänukäigu süntaktilisse struktuuri võib kuuluda objekt, st vastuvõtjat nimetatakse eksplitsiitselt (*Teid*, näide 7), kuid see võib olla ka implitsiitne (näide 8), samuti kasutatakse *tänama*-verbi mitmuse esimese isiku vormi iseseisva käiguna ilma laienditeta (näide 9) või konstruktsioonis *tänama* + *V-mast* (näide 11).

- (6) Hea külastaja! Palun desinfitseeri käed ja aseta ette mask. Nii kaitses ennast ja teisi. **Aitäh!** (3L_196)
- (7) Hea klient! SEAME SINU TERVISE ESIKOHALE JA TEENINDAME KONTORITES 2+2 REEGLI ALUSEL. **Täname Teid mõistva suhtumise eest.** Luminor (2L_75)
- (8) Palun kannu maski kui sisened!! **Täname mõistva suhtumise eest!** (2L_166)

- (9) Alates 26.08.2021 on siseruumis taas maskikandmise kohustus. Palume lauast püsti tõustes ja ringi liikudes tungivalt alati kanda näomaski. **Täname!** (3L_267)
- (10) **TÄNAN, ET HOOLID!** (2L_7)
- (11) Meie juures on maski kandmine kohustuslik. **Täname hoolimast!** / Viru keskus (3L_242)

Tänamise, nagu ka vabandamise käik (vt 3.1.3) on kõige sagedamini sildi lõpus. Üks põhjusi selleks on asjaolu, et sellistel käikudel on sildidel ka soovi või muu lõpukäigu funktsioon, millele saab järgneda vaid allkiri (*Viru keskus*, näide 11).

3.1.3. Vabandamine

Vabandamine on kõige mitmetõlgenduslikum ekspressiivne kõneakt, mille tavalisemaid funktsioone on sotsiaalsete normide vastu eksi-mise või ootustele mittevastamise pärast kahetsemine. Vabanduste ala-liikidena eristatakse tegeliku kahetsuse siiraid ehk sisulisi väljendusi, mille eesmärk on paluda andestust, ja rituaalseid väljendusi, mille eesmärk on sotsiaalsetele ootustele vastamine. (Norrick 1978: 284) Siinses uurimuses keskendume teisele grupile, sotsiaalseid kokkuleppeid peegeldavale rutiinistunud kasutusele, millega väljendatakse negatiivset viisakust.

Rituaalsete vabanduste üks eesmärke on pehmedada eelneva kõneakti illokutiivset jõudu. Piirangusildi vabanduste eripära seisneb selles, et saatja peab sõnumit edastama vahendajana, kellegi teise käsul. Nii avaldub piirangusildidel sageli intertekstuaalsus: tekstilised vihjed mh vabariigi valitsuse õigusaktidele, terviseameti ja kriis.ee keskkonna materjalidele. Kahjuks ei võimalda võrdlusmaterjali puudumine käsitleda seda, kas selline „kaudne“ vabandamine erineb keeleliselt otsesest vabandamisest, mille esitab kahju põhjustaja ise.

Eesti keeles on vabandamiseks kasutusel leksikaalseid-pragmatilisi keelevahendeid, mille interpersonaalsust täpsustatakse grammatiliste markeritega: (*palun/palume*) *vabandust* ja verb *vabandama*.

Vabandamist kasutati kokku 45 sildil. Vormiliselt jagunesid vabandamise väljendusvahendid nii: nimisõna partitiivvormist lähtuvat viisakussõna *vabandust* esines kuus korda ja verbi *vabandama* vorme

kokku 39 korda, millest 36 on mitmuse esimese isiku vormid (*vabandame*) (vt joonis 1).

Deverbaalse *us*-tuletise partitiivivorm *vabandus-t* esines viiel korral ühendis *Palume vabandust (võimalike) ebamugavuste pärast*, seega lausestruktuuris, kus on esile toodud ka vabandamise põhjus. Niisugune esinemine osutab konstruktsiooni kasutamisele ülalmainitud esimeses, nn „siira“ vabanduse alaliigis. Enamasti on just piirangusiltide lõpu-pöördumistes kasutusel konstruktsiooniline viisakusväljend *palume vabandust* (näide 12) ja pragmaatiliselt verbifraasist eraldunud vorm *vabandust* üksi (näide 13).

(12) Eriolukorra lõpuni SIP Tartu avatud: T-L 12:00-20:00 P-E suletud!
Palume vabandust võimalike ebameeldivuste pärast! SIP veini- ja õlle-pood (1L_174)

(13) AVAME KAUPLUSE 23.03.30 9.⁰⁰ / **VABANDUST** (1L_2)

Nagu mainitud, oli verbivormidest kõige sagedasem mitmuse esimene isik (36 korda, näide 14), üks kord oli kasutatud ainsuse esimese isiku vormi *vabandan* (näide 15) ja kaks korda viisakussõna *vabandage* (näide 16), mille lähtevormiks on imperatiivi mitmuse teise isiku vorm. Pragmatiseerumist toetab siin verbi tähendus, millele on varemgi tähelepanu juhitud. *Vabandama*-verbi kasutust ja tähendusnihkkeid uurinud Lydia Raadiku andmetel kasutatakse seda verbi XXI sajandi tekstides viisakust väljendavas tähenduses 'vabandust paluma' kolmveerandil juhtudest, ülejäänud veerandi kasutusest moodustavad tähendused 'andeks andma, andestama' ja 'õigustama' (Raadik 2020: 865). Just sagedasest 'vabandust paluma' tähendusest lähtuvad viisakussõnadena kasutamise juhud (*vabandan*, *vabandame*, *vabandage*, näited 14–17).

(14) Kallid kliendid, et saaksime ka sellel sügisel avatud olla palun esitage restorani sisenemisel kehtiv COVID pass **Vabandame** ebamugavuste pärast (3L_248)

(15) POOD ON AJUTISELT SULETUD, ET AIDATA KAASA OLU-KORRA STABILISEERUMISELE. **VABANDAN!** JÄLGIGE INFOT FACEBOOKI LEHEL TÕMME VÄRVISTUUDIO VÕI HELISTAGE / nr / (1L_38)

(16) Suletud! **Vabandage!** (1L_313)

(17) **VABANDAME!** OLEME SULETUD TEADMATA AJAKS SEOSSES KRIISIOLUKORRAGA. (1L_182)

Näites 14 osutab mitmuse esimese isiku vorm interpersonaalsele seosele saatja ja vastuvõtja vahel ning loob koos oma põhjust väljendava laiendiga lauselise terviku, mistõttu ei saa vormi tõlgendada pragmatiseerunud markerina. Subjektpronoomeni puudumine võib markeerida vaheastet vormi edasisel pragmatiseerumisel (näited 15, 17), millele osutab ka argumentstruktuuri taandumine ja verbivormi esinemine omaette pragmaatilise üksusena piirangusildi lõpu- või alguskäigus.

Deverbaalse viisakussõna *vabandust* asukoht sildil oli samuti kõnekas: kõik kuus korda esines see lõpukäigus, kus selle funktsioon oli kõneakti tagasiulatuv pehmendamine – vabandamine järgnes sisuosale (näide 13 eespool, sellele sai järgneda vaid soovi käik, vrd ka 3.1.2 tänamise kohta). Ka teiste keelte koroonapiirangusiltide uuringud on näidanud, et esineb mõlemat liiki (siirast ja rituaalset) vabandamist (Ogiermann & Bella 2021), kuid rituaalne vabandamine on tunduvalt tavalisem, nagu meiegi uuring näitab.

Verbi *vabandama* mitmuse esimese isiku vormide suur osakaal lubab teha mõningaid järeldusi: vabanduse akt esitatakse enamasti institutsiooni nimel ja muuhulgas seetõttu ongi valdavalt kasutatud mitmuse esimese isiku vormi. Selle verbi puhul mängib ilmselt rolli ka tüve tähendus (vabandamine eeldab vähemalt kaht osalist – on olemuselt interpersonaalne): *palume vabandust* vormis pöördumine kaasab implitsiitselt vastuvõtjat, kellele see on suunatud (vrd näidet 12 ülal). Esimese isiku vormide kasutus nii laienditeta esinemise kui ka sageduse alusel paistab samuti osutavat, et kollektiivse viitesuhtega mitmuse esimese isiku vormil on suurem pragmatiseerumise potentsiaal kui enda nimel vabandust esitaval ainsuse esimese isiku vormil.

3.2. Mitmuse esimene isik. Inklusiivse ja eksklusiivse kasutuse eristamine

Mitmuse esimest isikut on peetud viitesuhete laadilt isikukategooria kõige komplekssemaks liikmeks, mis seostub üsna vabalt isikukategooria kõikide teiste liikmetega, st võib hõlmata viitesuhtesse ka teise ja kolmanda isiku (1 + 2 + 3) (Helmbrecht 2002: 33; Siewierska 2004: 83). Saatja ja vastuvõtja isiku seostamise võimalused põhjustavadki mitmuse esimese isiku vormide laia pragmaatilise

tõlgenduse potentsiaali, mis võimaldab isikut suhtluses mitmenäoliselt piiritleda. Oma roll on siin arvatavasti kõigi pandeemiadiskursuse osaliste kuulmisel samasse diskursusekogukonda, olles selle kaudu „meie“. See võimaldab sildi autoril ja vastuvõtjal toetuda mitmuse esimese isiku vormi universaalsele mitmeviitelisusele, sest mitmuse esimesel isikul on (võrreldes näiteks ainsuse esimese isikuga) alati mitu referenti (nt Ronald Langacker (2007: 185) peab isegi ainsuse esimese isiku peamiseks tähenduseks interpersonaalsust, mitte egotsentrismi).

Siinses analüüsis keskendume kindla kõneviisi mitmuse esimese isiku vormile ja mitmuse esimese isiku asesõnadele *meie/me*, millel on eesti keeles inklusiivne ja eksklusiivne tõlgendusvõimalus ja mis on sildimaterjalis tänu sellele huvipakkuvad isikuga seotud vormivahendid. Teatavasti ei erista eesti keele isikukategooria morfoloogiliselt inklusiivset (saatjat ja vastuvõtjat ühendavat) ja eksklusiivset (saatjakesket, vastuvõtjat välistavat) mitmuse esimese isiku kasutust (vt ka Erelt 2017: 170–171), mida mõned maailma keeled teevad (vt Siewierska 2004: 82–83). Oma andmestikku märgendades täheldasime, et neil kasutustel on tegelikkuses siiski peaaegu alati võimalik vahet teha: 1005 mitmuse esimese isiku kasutusest ei suutnud me otsustada vaid üheksa verbi ja kahe isikulise asesõna isikuviite ulatust. Niisiis on isikukasutuse eksklusiivsus ja inklusiivsus pragmaatilisest perspektiivist peaaegu alati eristatav (vt näide 3). Ka Pajusalu (1999: 57) on väitnud, et MEIE-deiksise täpne ulatus sõltub kontekstist: personaalpronoomen ise ei näita, keda täpselt sellega mõeldakse. Eksklusiivse ja inklusiivse isikukasutuse vormilisi eristusvahendeid või ka kollokatsioonistruktuure, mis ühemõtteliselt inklusiivsele tõlgendusele viitaksid, ei ole meie andmetel eesti keeles seni kindlaks tehtud. Oma kogemusest väidame, et neid saab eristada isikuvormi haardeulatust pragmaatiliselt tõlgendades ja spetsiifilisi kollokaate arvestades. Deiktilisest perspektiivist on nn MEIE-viitelisust peetud kollektiivi väljendajaks: autori eesmärk on oma väite esitajana näidata kogu kollektiivi (Pajusalu 1999: 56).

Sildil palve või käsu väljendajana on kindla kõneviisi mitmuse esimese isiku vorm funktsionaalse otstarbekuse printsiibil tavalisem kui käskiva kõneviisi mitmuse esimese isiku vorm.⁶ Algselt neutraalne teade

6 Imperatiivi mitmuse esimese isiku vorm, mis on olemuselt inklusiivne, st saatjat ja vastuvõtjat kaasav, on morfoloogiliselt kompleksne ja pragmaatiliselt ülev-pidulik (Erelt 2017: 170–171), vrd nt *Kandkem maski!*. Seda vormi esines siinses sildianamistikus kokku 15 korda.

on pragmaatiliselt tõlgendatud käsuks, mis võimaldab käsu adressaatide ringiga siduda ka saatja enese. Seejuures on tegu võrdsustava-kaasava direktiivivormiga, mis jätab saatja ja vastuvõtja positsiooni võrdseks ega rõhuta saatja autoriteeti. (Erelt 2017: 170–171)

Meie andmestiku 900 sildil esines mitmuse esimese isiku isikulise asesõna ja verbivorme kokku 1005 (keskmiselt 1,12 ühel sildil). Järgnevas tabelis 3 on esitatud kõigi mitmuse esimese isiku esinemisjuhtude jaotus sõnaliigiti (automaatanalüüsid) ja viiteulatuse ti (käsitsi märgendatud).

Tabel 3. Mitmuse esimese isiku asesõnade ja verbivormide kasutusjuhtude hulk ja nende protsentuaalne osakaal viiteulatuse alusel.

Mitmuse 1. isiku vorm	Eksklusiivne kasutus	Mitmeti tõlgendatav kasutus	Inklusiivne kasutus	Kasutusjuhtude arv kokku
Verb	613 (78%)	9 (2%)	160 (20%)	782 (100%)
Isikuline asesõna	209 (94%)	2 (1%)	12 (5%)	223 (100%)
Kokku	822 (82%)	11 (1%)	172 (17%)	1005 (100%)

Meie käsitluse keskmes olevaid inklusiivseid mitmuse esimese isiku vorme esines kokku niisiis 172 korda, neist 160 verbivormi ja 12 isikulist asesõna. Mitmeti tõlgendatavaid kasutusi oli kokku 11, neist 9 verbivormi ja 2 asesõna. Järgmistes alajaotistes kirjeldame, kuidas inklusiivset kasutust ära tunda ja mis seda iseloomustab (märgendamise kohta vt 2.2).

3.2.1. Verbivormid

3.2.1.1. Verbi ja mitmuse esimese isiku pöördevormi interpersonaalne potentsiaal

Eksklusiivne mitmuse esimese isiku kasutus on meie andmestikus inklusiivsest palju tavalisem: verbivormidest oli eksklusiivse tõlgendusega 613 (78%), inklusiivse tõlgendusega 160 vormi (20%) ning mitmeti tõlgendatavaid juhtumeid oli 9 (2%) (vt tabel 3).

Tabelis 4 on esitatud andmestikus vähemalt kümme korda esinenud mitmuse esimese isiku verbivormid ja nende eksklusiivsete,

inklusiiivsete ja mitmeti tõlgendatavate kasutusjuhtude (veerg „Mitmeti tõlgendatav kasutus“) jaotumus. Parema jälgitavuse huvides on suuremad esinemissagedused tähistatud tumedama värvitooniga.

Tabel 4. Andmestikus vähemalt 10 korda esinenud mitmuse esimese isiku verbivormide inklusiiivne, eksklusiiivne ja mitmeti tõlgendatav kasutus.

Verbivorm	Eksklusiiivne kasutus	Mitmeti tõlgendatav kasutus	Inklusiiivne kasutus	Kokku
<i>palume</i>	190	0	0	190
<i>oleme</i>	127	1	3	131
<i>hoiame</i>	1	0	46	47
<i>täname</i>	46	0	0	46
<i>vabandame</i>	36	0	0	36
<i>teenindame</i>	21	0	0	21
<i>hoolime</i>	10	0	8	18
<i>loodame</i>	13	2	0	15
<i>saame</i>	9	0	5	14
<i>püsime</i>	0	0	14	14
<i>kanname</i>	0	0	14	14
<i>anname</i>	13	1	0	14
<i>võtame</i>	12	0	0	12
<i>teeme</i>	9	1	1	11
<i>soovitame</i>	10	0	0	10

Osa verbide puhul toetab inklusiiivse ja eksklusiiivse kasutuse eristamist pigem verbi tähendus (nt *hoiame* ja *hoolime*), teiste puhul aga ennekõike mitmuse esimese isiku interpersonaalsus (nt *vabandame*). Oma roll on ka diskursusekogukonna ühendaval jõul, nt verbid *püsima* ja *kandma* (vt ka 3.2.2) saavad oma inklusiiivse tõlgenduse muuhulgas selle toel.

Üks võimalus eksklusiiivse ja inklusiiivse kasutuse eristamiseks ongi toetuda verbi tähendusele. Materjali põhjal otsustades leidub piirangusiltidel ühelt poolt interpersonaalse tähendusega verbe, mille

puhul inklusiivne kasutus seostub ennekõike verbi valikuga, mitmuse esimese isiku vorm on toetav lisatunnus. Sellised verbid on piirangusiltidel *hoidma* ja *hoolima*. Näiteks väljendab mitmuse esimese isiku vorm *hoiame* ülekaalukalt (46/47, vt tabel 4) interpersonaalset sõnumit (näide 18), mis lähtub *hoidma*-verbi leksikaalsest tähendusest 'kellegi eest hoolitsema'. Inklusiivne *hoiame* võib esineda koos kaasavust rõhutavate kollokaatidega (näidetes alla joonitud), nende hulgas on nt asesõnad *teised* ja *kõik* (vt näited 18 ja 22). *Hoiame* võib piirangusiltidel esineda ka ühendverbide koosseisus, nt *hoiame kokku*, *hoiame kinni*. Ka need ühendid on vastuvõtjat empaatilisel kaasava sõnumi teenistuses.

- (18) HEA KLIENT! Kätte desinfitseerimis vahend asub kaupluse sissepääsu juures, pakkelaua peal. **HOIAME** ENDA JA TEISTE TERVIST! (1L_327)

Verbivormi *hoolime* eksklusiivne (10 kasutusjuhtu) ja inklusiivne (8 kasutusjuhtu) kasutus jaguneb peaaegu võrdselt. Eksklusiivseid ja inklusiivseid kasutusjuhte võrreldes ilmneb, et inklusiivne *hoolime* esineb näiteks interpersonaalset seost markeerivates üleskutsetes, kus seda võib toetada määrsõna *üheskoos* (näide 19).

- (19) Armsad kliendid, **hoolime** üheskoos **meie** kõigi tervisest. Palun kannata alati maski ja sisenedes desinfitseeri käed. Stange pere. (3L_79)

3.2.1.2. Verbivorm subjektpronoomeniga ja ilma selleta

Mitmuse esimene isik on piirangusiltidel enamasti (752/782 ehk 96%) väljendatud verbivormis, ilma subjektpronoomenita. Eksklusiivsete kasutusjuhtude hulgas leidub siiski 22 sildil kokku 30 konstruktsiooni, kus öeldisverb esineb lausungis koos subjektpronoomeniga, milleks enamasti on pronoomeni lühike kuju *me*. Pikemat pronoomenikuju *meie* oli kasutatud vaid kolmel korral ja rõhutatud positsioonis. Kahel korral kolmest esines pikem pronoomenikuju *meie* verbi järel markeeritud positsioonis (näide 20), samas kui lühike pronoomen *me* esines alati verbi ees (näide 21). Mitmuse esimese isiku pikkade ja lühikeste vormide kasutust kirjeldame täpsemalt jaotises 3.2.2.1.

- (20) Kallid kliendid Täna'ses eriolukorras **anname** **meie** endast parima, et Sinu külaskäik oleks ohutu. /../ (1L_333)

- (21) HEAD KLIENDID! TEIE OHUTUSE HUVIDES **ME PIIRAME** KAUPLUSTE KÜLASTAJATE ARVU JA SELLE ÜLETAMISEL **ME** AJUTISELT **PEATAME** KAUPLUSE KÜLASTAMISE. TÄNAME MÕISTVA SUHTUMISE EEST! (1L_284)

Verbidest kordus subjektpronoomeniga konstruktsioonides vaid (*me*) *hoolime*, ülejäänud, nt (*me*) *teenindame*, *kontrollime*, *piirame*, *loodame*, *peatame*, *palume*, *ei saa* esinesid materjalis vaid ühe korra.

Inklusiivseid subjektpronoomeni ja mitmuse esimeses isikus verbi konstruktsioonide näiteid oli materjali hulgas vaid viis. Ka nendel juhtudel oli subjektpronoomen kasutusel oma lühikujul *me* ning neljal juhul viiest võimendas inklusiivset kasutust kollektiivpronoomen *kõik* (näide 22).

- (22) Hea klient! Selleks, et **me kõik tunneksime** end mõnusalt turvaliselt, on siin kaupluses lubatud korraga 40 külastajat. **Hoiame üksteist!** Eesti Vabariigi Valitsuse otsus al. 05.12.2020 (2L_97)

Sõnumit võib võimendada lisaks asesõnale *kõik* (näide 22) ka määr sõna (*ühes*)*koos*. Kaasasolu väljendav sõna *koos* esines 21 sildil kokku 23 korda ja *üheskoos* neljal sildil, igaühel üks kord (näide 19).

3.2.1.3. Žanrispetsiifilised verbivormid

Piirangusiltidel sagedamini esinenud verbivormid (vt tabel 4) väljendavad interpersonaalseid suhteid (nt *palume*, *vabandame*) ja konkreetseid piiranguid (nt *kanname (maski)*). Mitu verbi on väga polüseemsed, kuid saavad piirangusildi kontekstis sageli žanrispetsiifilise tähenduse (nt *võtame ühendust*, *saame viirusest võitu*). Interpersonaalseid suhteid väljendavatest verbidest on erilises staatuses *palume* (vt tabel 4), mis on isegi sagedasem kui üldiselt sagedusloendite tipus olev *olema*-verb (selle eksklusiivse kasutuse kohta näide 3 ülal). Mõnd *paluma*-verbi vormi on võimalik tõlgendada viisakusväljendina, mis lähtub algsest leksikaalsest tähendusest 'mingit soovi, palvet esitama, mingi palvega kellegi poole pöörduma' (vt ka Keevallik 2003).

Sagedusloendis (vt tabel 4) 3. kohal olev *hoiame* (47 korda) on sobiv vorm interpersonaalset seost markeerivate üleskutsete väljendamiseks, sagedamad kollokatsioonid on *hoiame üksteist/teineteist*, vt näide 22), *hoiame ennast (end) ja teisi*; *hoiame distantsti*, *hoiame enda ja teiste*

tervist (näide 18). Nendes kasutusjuhtudes ilmnevad *hoidma*-verbi eri tähendused: lisaks 'kellegi eest hoolitsema, kellestki hoolima' tähendusele ka 'midagi säilitama, alal hoidma'. Nende mõlema tähenduse žanrispetsiifilisus on üks *hoiame* sageda kasutuse põhjusi (vt ka 3.2.1.1).

Sageduselt järgnevad viisakusväljendites kasutatud verbivormid *täname* (46) ja *vabandame* (36), mis on semantikast tulenevalt eksklusiivsed (tänameb ja vabandab saatja) – interpersonaalsus avaldub nende puhul saatjapoolse viisakusena, mis tõlgendub pragmaatiliselt (tänamis- ja vabandamisaktiga pöörduetakse vastuvõtja poole). Sageduselt järgnev verbivorm *teenindame* (21) teavitab vastuvõtjat saatja positsioonilt sõnastatud asjaoludest, olemata piirangusiltidel inklusiivseks kasutatud. Sageduselt järgnevad *hoolime* (18) ja *loodame* (15), millest esimene võib olla nii inklusiivne (10 kasutust) kui ka eksklusiivne (8) (näide 3) ja teine valdavalt eksklusiivne (kokku 15, neist 2 mitmeti tõlgendatavat kasutust), tähenduselt saatja positiivset hoiakut tulevikku projitseeriv verbivorm. Sageduselt järgmistest verbivormidest on *püsime* ja *kanname* piirangusiltidel vaid inklusiivses kasutuses (vt tabel 4). Need verbivormid saavad inklusiivse tõlgenduse ennekõike mitmuse esimese isiku vormi kaasavast tähenduspotentsiaalset, mis avaldub just pandeemiadiskursuse suhtlusolukordades. *Püsime* on sagedane kollokatsioonides *püsime kodus* ja *püsime terved*, mis esindavad verbi leksikaalset tähendust 'pikemat aega kusagil olema' (kohatähendus) ja 'jätkuvalt samas seisundis või olukorras olema' (seisunditähendus). *Kanname*-vorm väljendab üht kindlat piirangut, mis kajastub selle verbivormi kollokatsioonis sõnaga *mask*. Nii mitmuse esimeses isikus *püsime* kui ka *kanname*-vormi põhifunktsioon koroonapiirangusõnumites on interpersonaalsuse suurendamine.

Inklusiivse ja eksklusiivse kasutuse üle otsustamist mõjutab just verbivormi diskursuspragmaatiline, suhtlusolukorrast lähtuv tõlgendus, mis võimaldab lugeda näite 23 mitmuse esimese isiku vormid *oleme* ja *avame* eksklusiivseks (selgitus asutuse nimel) ja näite 24 verbivormi *kanname* inklusiivseks (vastuvõtjat kaasav üleskutse). Potentsiaalselt on mitmuse esimese isiku vormis alati olemas nii eksklusiivne kui ka inklusiivne tõlgendusvõimalus.

- (23) TERVIST KÕIGILE! **Oleme** ajutiselt suletud! **Avame** kohe kui eriolukord läbi saab. (1L_187)
- (24) Vastavalt valitsuse korraldusele **kanname** avalikus siseruumis maski (3L_44)

3.2.2. Isikulised asesõnad

Isikumarkerite sõnaliigiline eristus näitas, et isikut väljendatakse asesõnaga 3,5 korda harvemini kui verbivormis (vastavalt 223 ja 782, vt tabel 3 jaotises 3.2). Veelgi suurem erinevus on inklusiivse kasutusega vormide vahel: neid oli verbidest 160 (20%) ja asesõnadest vaid 12 juhtu (5%). Samuti täheldasime, et silditekstides, milles kasutati mitmuse esimese isiku asesõna inklusiivselt, kasutati tihti ka interpersonaalset tõlgendust toetavaid kollokaate (nt *koos, üheskoos, enda ja teiste* jne, vt 3.2.1.1).

Inklusiivse kasutusega asesõnade vähene esinemine silditekstides võib osutada, et selles žanris ei ole subjekti esiletõstmine situatsioonis ehk vajalik ega võimalik. Näited (19, 22 ja 25) illustreerivad inklusiivset tõlgendust toetavate keelendite kasutamist (need on näites alla joonitud).

- (25) **Me kõik** saame anda oma panuse, et piirata viiruse levikut. **Kõigi** heaolu nimel palume **meie klientidelt**: PÜÜA VÄLTIDA LÄHEDAST KON-TAKTI, PAKI OMA OSTUD ISE SELLEKS ETTEVALMISTATUD PAKKIMISLAUAL Anname oma parima, et luua võimalusi headeks muutusteks! SÕBRALT SÕBRALE (3L_24)

3.2.2.1. Lühike ja pikk vorm

Eesti keele kirjeldamisel (nt Pajusalu 2009) ja õpetamisel (nt Pajusalu jt 2017) on olulisel kohal isikuliste asesõnade lühikeste (nt *me*) ja pikkade (nt *meie*) vormide eristamine. Kirjeldame siin lühidalt nende vormide esinemist sildiandmestikus. Nagu ülal mainitud, esines andmestikus kokku 223 mitmuse esimese isiku asesõna. Esinenud vormidest annab ülevaate tabel 5 (suuremad esinemissagedused tumedama värvitooniga).

Tabel 5. Kõik andmestikus esinenud mitmuse esimese isiku asesõna pikad ja lühikesed vormid.

Kääne	Eksklusiivne kasutus		Mitmeti tõlgendatav kasutus		Inklusiivne kasutus		Kokku	
	<i>meie</i>	<i>me</i>	<i>meie</i>	<i>me</i>	<i>meie</i>	<i>me</i>	<i>meie</i>	<i>me</i>
NOM	5	18	0	1	1	5	6	24
GEN	151	0	1	0	3	0	155	0
PART	11	0	0	0	0	0	11	0
ALL	8	0	0	0	2	0	10	0
ADE	8	0	0	0	1	0	9	0
ABL	2	0	0	0	0	0	2	0
KOM	6	0	0	0	0	0	6	0
Kokku	191	18	1	1	7	5	199	24
	209		2		12		223	

Isikulise asesõna pikka vormi *meie* on sildisõnumites kasutatud 199 korda, inklusiivse kasutusega on neist vaid seitse (4%). Isikulise asesõna lühivorm *me* on sildidel pikast tunduvalt harvem, see avaldub ainult nominatiivis (omastavas, osastavas, kohakäänetes ja kaasaütlevas lühike asesõnavorm ei esine), kuid seda kasutatakse pikast vormist oluliselt rohkem inklusiivsena (21% (5/24) kasutustest, vt tabel 5).

3.2.2.2. Süntakiline roll

Tabelis 6 on esitatud mitmuse esimese isiku asesõna kasutuste süntakilised funktsioonid: genitiivse atribuudina esines seda 118 sildil kokku 155 korda (näide 25, *meie klientidelt*), subjektina 22 sildil 30 korda (näide 21, *me piirame, me peatame*) ning muu lauseliikmena 35 sildil 38 korda (*aita meil*, näide 26).

- (26) Hea kaupluse külastaja! Kauplust külasta vaid tervena! Desinfitseeri käsi! Hoiava hemaad Palun **aita meil** pood lahti hoida! (2L_338)

Tabel 6. Mitmuse esimese isiku asesõna kasutusjuhtude süntaktilised funktsioonid.

Süntaktiline funktsioon	Eksklusiivne kasutus		Mitmeti tõlgendatav kasutus		Inklusiivne kasutus		Kasutusjuhtude arv kokku	
	<i>meie</i>	<i>me</i>	<i>meie</i>	<i>me</i>	<i>meie</i>	<i>me</i>	<i>meie</i>	<i>me</i>
Subjekt	5	18	0	1	1	5	6	24
Genitiivatribuut	151	0	1	0	3	0	155	0
Muu lauseliige	35	0	0	0	3	0	38	0
Kokku	191	18	1	1	7	5	199	24
	209		2		12		223	

Kuna pikka vormi oli andmestikus kokku 199, neist 191 eksklusiivse kasutusega ja vaid 7 inklusiivse kasutusega, saame järeldada, et mitmuse esimese isiku asesõna pikk vorm esineb sildižanris valdavalt (ligi 96% juhtudest) eksklusiivselt. Genitiivatribuudi süntaktilises rollis mitmuse esimese isiku asesõna on enamasti eksklusiivne (151 kasutusjuhtu 191st – 79%). Selline genitiivatribuut viitab enamasti institutsionaalsele saatjale – kõige sagedamini täiendaski possessiivne *meie* nimisõna *kauplus* (30 korda, näide 27), samuti sõnu *e-pood*, *veebipood*, *veinipood* ja *pood* (kokku 28 korda). Inklusiivset kasutust esines vaid kolm korda (näide 3). Genitiivatribuudina kasutatud possessiivne *meie* esines piirangusiltidel sageli ka koos isikut tähistava nimisõnaga, nagu *töötaja* (28 korda) ja *klient* (15 korda) (näide 28).

- (27) HEA KLIENT **MEIE KAUPLUSES** KANTAKSE MASKI TEIE COOP (3L_102)
- (28) RESTORANIS TULEB KANDA NÄOMASKI. JÄRGIME RIIKLIKKE JUHISEID, ET KAITSTA **MEIE KLIENTE** JA **TÖÖTAJAJD**. (2L_1)

Kõik 24 asesõna lühikest vormi *me* esinesid lauses subjektina. Nii siis saame oma uurimuse põhjal järeldada, et mitmuse esimese isiku asesõna lühikese vormi tüüpiline roll on subjektiline. Esines nii eksklusiivse (18 korda, vt näide 21) kui ka inklusiivse kasutusega (5 korda, vt näide 25) mitmuse esimese isiku asesõna lühivormi.

Muu lauseliikmena ja muus vormis kui nimetav (kus ongi kasutusel ainult pikem vorm *meie*) esines isikuline asesõna *me(ie)* piirangusildidel 11 korda sihitisena (näide 29) ning 27 korda määrusena (näide 30), põhiliselt valdaja- ja sõltuvusmäärusena.

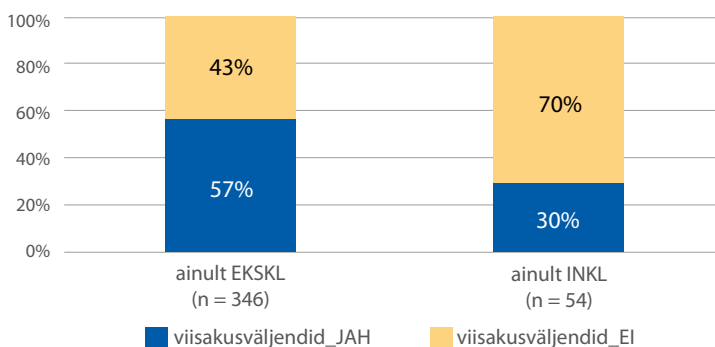
- (29) Hea külastaja! Aita hoida **meid** avatuna. Palume esitada Covid tõend. Kohapeal on kiirtestimise võimalus hinnaga 3.50. Täname! (3L_12)
- (30) ERIOLUKORRA TÕTTU SULETUD KÜLASTA MEIE VEEBI-POODI! www.brain-games.ee Üle 30€ ostud saadame pakiautomaati TASUTA! Üle 100€ ostud saadame DPD kulleriga TASUTA! vajad nõu? võta **meiega** ühendust braingames.ee (1L_155)

3.3. Kuidas on inklusiivne ja eksklusiivne kasutus seotud viisakusväljendite kasutusega?

Andmestikule saab läheneda ka nii, et vaatleme üht silti kui tervik-sõnumit. Kuna meie andmestikus on silte eri tüüpi piirangute perioodidest, siis on võimalik, et piirangute iseloom mõjutab sildi sõnumi esitusviisi. Teisalt on isikukasutus pigem intuiitiivne keeleline valik ning ei see ega viisakuse väljendamine olnud sildi kohustuslikud osad. Eeldame, et nii mitmuse esimese isiku kui ka viisakuse keelevahendite koosinemine (koosinematus) peegeldab sildi autori alateadlikku valikut, mis muudab isikukasutuse ja viisakuse kui interpersonaalsed nähtused kõnekaks. Kuna mitmuse esimese isiku vormid ja viisakusväljendid töötavad tihedama interpersonaalse suhte loojatena samas suunas, eeldame, et nende kasutus samal sildil on pigem välistava suunaga. Loomulikult on selliseid silditekste, kus vahendeid on kasutatud topelt – nagu keeles ikka, ei ole liiasus ka siin välistatud. Tendentsi tundub siiski määravat süsteemsem-ökonomsem ühele strateegiale keskendumine, sest arvestada tuleb ka asjaolu, et sildisõnum on olemuselt direktiivne, vastuvõtjalt tegu eeldav akt ja seetõttu ei saa sõnum olla liiga pehme.

Eeldame niisiis, et kui silditekstis on grammatiliste vahenditega (mitmuse esimese isiku inklusiivse kasutuse kaudu) väljendatud rohkem interpersonaalsust, kasutatakse sõnumi pehmemendamiseks viisakusväljendeid vähem ja vastupidi. Meie andmete põhjal on näha, et nii tõesti on: eksklusiivsete mitmuse esimese isiku vormide puhul on viisakusväljendeid kasutatud peaaegu kaks korda rohkem kui

inklusiiivsete vormide puhul.⁷ Joonisel 2 on avatud mitmuse esimese isiku eksklusiivse ja inklusiiivse kasutuse ning viisakusväljendite esinemise (JAH) ja puudumise (EI) seosed, mille statistiliselt olulist erinevust näitab ka hii-ruut testi tulemus: $\chi^2(1) = 12,6$, $p < 0,001$. Seega on mitmuse esimese isiku inklusiiivse/eksklusiivse kasutuse ning viisakusväljendite esinemise/puudumise vahel kõnekas seos: kui sildil on ainult inklusiiivse kasutusega mitmuse esimese isiku vorm(id), siis esineb seal viisakusväljendeid oluliselt väiksema tõenäosusega kui neil siltidel, kus on ainult eksklusiivse kasutusega mitmuse esimese isiku vorm(id).

Joonis 2. Mitmuse esimese isiku eksklusiivse ja inklusiiivse kasutuse seosed viisakusväljendite esinemise (JAH) ja puudumise (EI).

Ka iga ekspressiivset kõneakti (palumine, vabandus, tänu) eraldi vaadates esines neid igäüht rohkem mitmuse esimese isiku eksklusiivse kasutusega siltidel kui mitmuse esimese isiku inklusiiivse kasutusega siltidel.

Nagu eespool kirjeldatud, on siltidel lisaks inklusiiivse kasutusega isikuvormile ka teisi interpersonaalseid keelendeid, nt sõnad *koos*, *üheskoos*, *kõik*, žanrispetsiifilise tähendusega verbid (*hoolima*, *hoidma*) ja muud (ka mittekeelised vahendid, nt pildid, joonised). Pehmendamiseks oli lisatud isegi füüsilisi objekte (vt foto 2). Siiski eeldame,

7 Analüüsi olid kaasatud ainult sellised sildid, kus esines kas ainult eksklusiivset või ainult inklusiiivset mitmuse esimese isiku kasutust. Niisuguseid silte oli kokku 400: 346 ainult eksklusiivse ja 54 ainult inklusiiivse kasutusega. Analüüsist jäid välja 71 silti, kus samal sildil esines koos nii eksklusiivseid kui ka inklusiiivseid mitmuse esimese isiku kasutusi.

et grammatikavahendite (isikuvormide) kasutamine on sõnumi saatja kõige vähem teadlik valik ning tänu sellele kõnekas suhtluse peegeldaja.

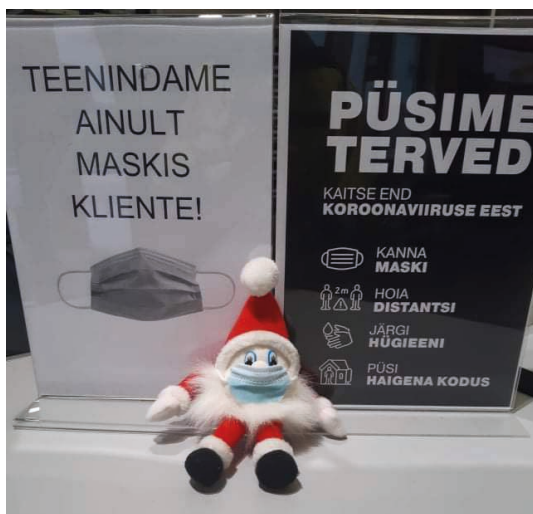

Foto 2. Maskiga päkapikk direktiivi pehmen-damas. Hydroscand Tartu. 11.12.2020. (Foto Toomas Kard).

4. Järeldused, arutelu ja perspektiivid

Pandemiadiskursuses kujunenud piirangusildižanr tõstab esile eesti keele spetsiifilisi direktiivseid ja samal ajal interpersonaalseid keelevahendeid. Olude sunnil kiiresti välja kujunema pidanud žanr leidis kahe aasta jooksul erinevaid mõjusaid väljendusviise, mille seas olid olulisel kohal mh viisakusväljendid ja mitteesmased vormitõlgendused, nagu inklusiivne mitmuse esimese isiku vorm. Piirangusilt on olemuselt direktiivne ja eeldab vastuvõtjalt mh mõningate ebamugavate nõuete täitmist. Valitsuse kriisiinfolehel kriis.ee asutustele kasutamiseks alla-laaditavad infomaterjalid sisaldasid enamasti ainult võimupositsioonilt esitatud direktiivseid sõnumeid (vt näide 1 ja foto 1; vt ka Trigel & Pikksaar 2023). Asutuste endi koostatud siltide sõnumites paistavad aga silma interpersonaalsed keelevahendid, sh inklusiivsed isikuvormid ja viisakusväljendid. Sama tendentsi on näidanud ka varasemad direktiivsete siltide uuringud: kui sildi koostaja on huvitatud headest suhetest sildi vastuvõtjaga, siis kasutab ta sildil solidaarseid ja koostööle kutsuvaid keelevahendeid (Svennevig 2021: 181–182), seega järgib interpersonaalse suhtluse eesmärki.

Uuritud sildid võimaldavad avada levinud mustreid piirangusõnumite vahendamisel, seega eesti koroonakommunikatsiooni siltidele spetsiifilisi jooni. Samas saab silte käsitleda ka kui mistahes kriisikommunikatsiooni osa.

Eespool esitatud analüüsi tulemustest järeldub, et eksklusiivse ja inklusiivse isikukasutuse seos viisakusväljendite kasutamiseга võiks osutada, et viisakust ja inklusiivseid isikuvorme kasutatakse sildisõnumites doseeritult – just nii palju, kui suhtluseesmärgi täitmiseks kohalikku diskursusetava arvestades vajalik.

Viisakusväljendite kasutamise ulatuses on märgata erinevust vabandamise ja tänamise ning palumise vahel. Nimelt paistavad valdavalt sildi lõpus esinevad vabandused ja tänamised rakenduvat tagasiulatuvalt kogu silditekstile (st ei ole vaja vabandada iga piirangu kohta eraldi), kuid *paluma* hõlmab korraga üht lausungit, st iga sildil esitatud erineva piirangu jaoks on vaja oma palumisakti, vt nt näide 5. See võib põhjustada ka palumise viisakusväljendite palju sagedama esinemise võrreldes vabandamise ja tänamisega.

Vabanduste käsitlemist kõneaktidena on mõnes käsitluses ka vaidlustatud, kuna nende eesmärk ei ole panna vastuvõtjat midagi tegema, vaid pigem veenda teda saatja uskumustes (nt selles, et ta on süüdi) (Diegoli 2022: 622–623). Samuti on kõneaktide teooriale ette heidetud seda, et see lähtub lääne kultuurist ning selle põhjal ei saa seega teha universaalseid järeldusi ega analüüsida muude kultuuriruumide keeli (nt jaapani keelt, milles vabandamine ja tänamine võib olla integreeritud samadesse väljenditesse, Diegoli 2022: 623, 641). Siin on võimalik aga näha ka seost meie tulemusega – kasutuses olid vabandamine ja tänamine omavahel sarnasema käitumisega ning palve pigem erines neist.

Hoolimata sellest, et pandeemiadiskursus hõlmas kahe aasta jooksul suurt osa maailmast, võib piirangusiltidel olla eri kultuuriruumides eripärasid. Oma võrdlevas uuringus vabandamist käsitlenud Ogiermann ja Bella (2021) leidsid näiteks, et Ateena siltidel leidis vabandamist vaid kolm korda (2% kõigist siltidest, kus ekspressiivseid kõneakte esines; üldarv 139), samas oli Londoni siltidel vabandamine laiemalt levinud (79 korda, 29% (üldarv 273)) (Ogiermann & Bella 2021: 17). Meie andmestikku ei saa aga Ogiermanni ja Bella omaga otse võrrelda, sest nemad uurisid ainult sulgemissilte ning meie ei määratlenud analüüsis tervituse ega soovi kõneakti. Samas saab nende andmete põhjal arvutada vabanduste osakaalu Ateena siltide üldarvust (283) – veidi üle 1%

(Ogiermann & Bella 2021: 5, 9–11, 15). Võrdlevalt esines Eesti siltide üldarvust (900) vabandamist 45 sildil, osakaal seega 5%. Nii Eesti, Ateena kui ka Londoni siltidel esines vabandamise kõneakt enamasti lõpupöördumises. Uurijate sõnul vabandati Ateena siltidel vähe, sest sildisõnumite autorid ei tajunud vastutust olukorra eest (Ogiermann & Bella 2021: 9). Eesti žanripetsiifiline andmestik sarnaneb pigem Londoni omaga: vabandatakse rohkem ja ka siis, kui ise otseselt olukorra eest ei vastutata. Ateena siltidel esines tänamise kõneakti vähem (52/283 – umbes 18%) kui Londoni omadel (108/295 – umbes 37%) ja tänamise väljendid varieerusid inglise keeles ulatuslikumalt (Ogiermann & Bella 2021: 5, 11–12, 15). Nii eesti, inglise kui ka kreeka keeles kasutati tänamist enamasti sildi lõpus viisakusavaldusena vastuvõtja mõistvuse eest.

Oma uurimuses keskendusime isiku väljendamisega seotud keelevahenditele ekspressiivsetes kõneaktides. Piirangusiltidelt võiks uurida veel paljutki, millele meie praegune eesmärgipüstitus ei võimaldanud tähelepanu pöörata. Näiteks uuritakse keelemaastike raames tihti sildi teksti suurust ja värvikasutust, ka pilte ja seda, kus tekst paikneb, samuti siltidel kasutatud logosid, nende suurust jne (vt ka Tragel 2023). Neid kujunduslikke aspekte ei ole siinses uurimuses andmete käitsi märgendamise ajamahukuse tõttu arvesse võetud. Samal põhjusel ei käsitle me ka sildi alguse tervitusvormeleid ega soove. Samuti ei võtnud me viisakuse keelevahendeid uurides siinses käsitluses vaatluse alla sinatamise ja teietamisega seotud üksikasju (vt nt Pajusalu jt 2010a, 2010b).

Ogiermann ja Bella (2021) on oma uurimuses analüüsinud ekspressiivseid kõneakte, sh tervitusi ja soove Ateena ja Londoni esimese koroonalaine ajal asutuste sulgemise siltidel. Nad väidavad (Ogiermann & Bella 2021: 5, 15–16) väikesele koroonaeelsele võrdlusmaterjalile toetudes, et just ekspressiivseid kõneakte on koroonasiltidel varasemast rohkem. Sama näib kehtivat Eesti materjali kohta.

Selles käsitluses ei analüüsi me ka siltide mitmekeelsust, kuigi materjal seda võimaldaks ja võrdlusmaterjali annaks näiteks eesti, soome ja vene keele palve-kõneaktide uurimus (Pajusalu 2014). Olgu siinkohal siiski esitatud arvandmed: valimi 900 sildist oli mitmekeelseid 163 (umbes 18%), neist eesti ja inglise keeles 84, eesti ja vene keeles 53 ning eesti, vene ja inglise keeles 26.

Kõik praegusest uurimusest kõrvale jäänud isikukasutuse ja viisakusega seotud aspektid väärivad tulevikus põhjalikku võrdlevat uurimist.

Täpsemat analüüsi vajab ka eri keelte kriisikommunikatsiooni vahendite eripära, sest koroonapiirangusildid näitavad ühelt poolt ilmekalt, kuidas pandeemiadiskursus sõltub iga keele leksikaalsete ja grammatiliste tähenduste väljendamise võimalustest, kuid pakub sissevaadet ka kriisikommunikatsiooni üldisematesse seaduspärasustesse (vt Piller, Zhang & Li 2020).

5. Kokkuvõte

Artiklis andsime ülevaate koroonapiirangusiltide keelekasutusest, keskendudes mitmuse esimese isiku väljendamise vahenditele ja viisakusväljenditele. Isikukategooria abil väljendatakse tekstis interpersonaalseid seoseid. Piirangusiltidel sagedaste interpersonaalsete keelevahendite – kindla kõneviisi mitmuse esimese isiku verbivormide ja mitmuse esimese isiku asesõna *meie/me* – põhjal uurisime ühtlasi, kuidas nad eraldi ja koos väljendavad pandeemiadiskursuseaegsetel siltidel olulisi piirangusõnumeid.

Sildižanrile omaste interpersonaalsete sõnumite kvalitatiivne pragmaatiline analüüs ja keelevahendite kvantitatiivne sageduste võrdlus võimaldab ühtlasi avada eesti keele interpersonaalsusega seostuvate vormivahendite kasutamise spetsiifikat. Täpsemalt keskendusime inklusiivsetele (vastuvõtjat kaasavatele) keelenditele. Mitmuse esimese isiku vormide ja viisakusväljendite kasutamise seoste avamiseks määratlesime kõikide uuritud mitmuse esimese isiku verbivormide ning asesõna *meie/me* inklusiivsuse/eksklusiivsuse, leidsime sagedasemad inklusiivselt kasutatud verbid ning tuvastasime inklusiivse kasutusega mitmuse esimese isiku vormide ja viisakusväljendite kooskasutamise seose.

Analüüsi tulemusena selgus, et piirangusiltidel olid viisakusväljenditest kõige sagedasemad palumissõnad (*palun* või mõni muu *paluma*-verbi vorm). Viisakust väljendati ka tänamissõnade (*aitäh* ja *tänama*-verbi vormid) ja vabandamisväljendite abil (*vabandust*, *palume vabandust*, *vabandage*, *vabandame*). Pragmatiseerunud on viisakussõnade *palume*, *vabandan* ja *vabandame* kasutus.

Uurimusest selgus, et piirangusiltidel on nii tegusõna kui ka asesõna mitmuse esimese isiku vormidest ülekaalus eksklusiivse kasutusega vormid. Inklusiivse kasutusega vorme oli 900 sildil kokku 172 (neist

160 verbivormi ja 12 isikulist asesõna). Kogu materjali mitmuse esimese isiku verbi ja asesõna kasutustest (kokku 1005) moodustas inklusiivsete vormide osakaal seega 17%. Inklusiivsete verbivormide analüüsis ilmnesid ka mõned žanrispetsiifilised verbid, mis olid piirangusiltidel kas ainult või valdavalt inklusiivses kasutuses: *püsima*, *kandma* ja *hoidma*. Enamasti kasutati mitmuse esimese isiku konstruktsioonides ilma subjektpronoomenita verbivormi, mis osutab lühema väljendusviisi eelistamisele.

Mitmuse esimese isiku asesõna puhul eelistati piirangusiltidel pikka vormi *meie*, mis ei seostunud üldjuhul inklusiivusega. Lühike pronoomenivorm *me* oli seevastu veerandil kasutusjuhtudel inklusiivne. Asesõna pikk vorm *meie* esines enamasti täiendi rollis ja eksklusiivsetena. Kõige sagedamini viitas *meie* abil täiendatav nimisõna institutsioonile (*meie kauplus*), aga ka isikule (*meie töötajad*, *kliendid*).

Inklusiivse kasutusega vormide ja viisakusväljendite seostumise kohta siltidel ilmnes huvitav tulemus, et inklusiivne isikukasutus ja viisakus on väljendusstrateegiad, mida piirangusiltidel teineteist väliselt kombineeritakse: kui on kasutusel inklusiivsed isikuvormid, siis on siltidel vähem viisakusväljendeid ja vastupidi. Mitmuse esimese isiku eksklusiivse kasutusega vormide puhul oli viisakusväljendeid kasutatud peaaegu kaks korda rohkem kui inklusiivsete vahendite puhul. See on ilmselt tingitud funktsionaalsest vajadusest tasakaalustada direktiivsete sõnumite interpersonaalsust, et sõnum oleks lisaks kaasavusele ka käsu või soovitusena tõsiseltvõetav.

Siinse uurimuse lähtematerjal, 900 koroonapiirangute ukse silti, võimaldas iseloomustada sildi autori sõna- ja vormivalikutes avalduvaid olulisemaid interpersonaalseid väljendusstrateegiaid. Nende teadvustamine aitab ühelt poolt paremini mõista eesti keele vormide funktsioone ja tähenduspotentsiaali ning teiselt poolt teha järeldusi tõhusa kriisikommunikatsiooni keelevahendite kohta üldisemalt.

Tänu sõnad

Täname retsensente toetava ja sisuka kaasamõtlemise eest ning teeme tänukummarduse kõikidele siinse sildiuuringu kaasteelistele. Artikli autorite selleteemalist uurimistööd on toetanud huvi keeleteaduse vastu. K. Habicht on seotud ka Eesti Teadusagentuuri projektiga PRG341.

Kirjandus

- Austin, John Langshaw. 2018 [1962]. *Kuidas teha sõnadega asju*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Barron, Anne. 2012. *Public information messages: A contrastive genre analysis of state-citizen communication*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/pbns.222>.
- Bella, Spyridoula & Eva Ogiermann. 2022. Accounts as Acts of Identity. Justifying Business Closures on COVID-19 Public Signs in Athens and London. *Pragmatics* 32(4). 620–647. <https://doi.org/10.1075/prag.21033.bel>.
- Blommaert, Jan. 2013. *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes: Chronicles of Complexity*. Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781783090419>.
- Brown, Penelope & Stephen C. Levinson. 1987. *Politeness. Some universals in language use* (Studies in Interactional Sociolinguistics 4). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511813085>.
- Dancygier, Barbara, Danielle Lee, Adrian Lou & Kevin Wong. (ilmumas). Standing together by standing apart: distance, safety, and fictive deixis in the COVID-19 storefront communication. Xu Wen, Wei-Lun Lu & Zoltan Kövecses (toim.), *COVID-19: Metaphor and Metonymy across Languages and Cultures*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Diegoli, Eugenia. 2022. “Sorry for your consideration”: The (in)adequacy of English speech act labels in describing ‘apologies’ and ‘thanks’ in Japanese. *Intercultural Pragmatics* 19(5). 621–645. <https://doi.org/10.1515/ip-2022-5004>.
- Erelt, Mati. 2017. Öeldis. Mati Erelt & Helle Metslang (toim.), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 93–238. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Haugh, Michael, Daniel Kadar & Sara Mills. 2013. Interpersonal pragmatics: Issues and debates. *Journal of Pragmatics* 58. 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.09.009>.
- Helmbrecht, Johannes. 2002. Grammar and function of we. Anna Duszak (toim.), *Us and Others: Social identities across languages, discourses and cultures*, 31–49. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/pbns.98.03hel>.
- Jones, Rodney H. (toim.). 2021. *Viral Discourse* (Elements in Applied Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108986465>.
- Keevallik, Leelo. 2003. From Interaction to Grammar. Estonian Finite Verb Forms in Conversation. *Studia Uralica Upsaliensia* 34. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Langacker, Ronald W. 2007. Constructing the meanings of personal pronouns. Günter Radden, Klaus-Michael Köpcke, Thomas Berg & Peter Siemund (toim.), *Aspects of Meaning Construction*, 171–188. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/z.136.12lan>.
- Murphy, M. Lynne & Rachele De Felice. 2019. Routine politeness in American and British English requests: use and non-use of please. *Journal of Politeness Research* 15(1). 77–100. <https://doi.org/10.1515/pr-2016-0027>.

- Norrick, Neal R. 1978. Expressive Illocutionary Acts. *Journal of Pragmatics* 2(3). 277–291. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(78\)90005-X](https://doi.org/10.1016/0378-2166(78)90005-X).
- Ogiermann, Eva & Spyridoula Bella. 2021. On the Dual Role of Expressive Speech Acts: Relational Work on Signs Announcing Closures during the Covid-19 Pandemic. *Journal of Pragmatics* 184. 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.07.020>.
- Orasmaa, Siim, Timo Petmanson, Alexander Tkachenko, Sven Laur & Heiki-Jaan Kaalep. 2016. EstNLTK – NLP Toolkit for Estonian. *Proceedings of the Tenth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2016)*. <https://estnltk.github.io/>.
- Pajusalu, Renate. 1999. *Deiktikud eesti keeles*. Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Eesti ja soome-ugri keeleteaduse osakond. Doktoriväitekiri.
- Pajusalu, Renate. 2000. Isikule viitav nimisõnafraas argivestlustes. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 44–45. 50–66. Tallinn: Emakeele Selts.
- Pajusalu, Renate. 2009. Pronouns and reference in Estonian. *Language Typology and Universals*, 62(1–2). 122–139. <https://doi.org/10.1524/stuf.2009.0008>.
- Pajusalu, Renate. 2014. Palved eesti, soome ja vene keeles: grammatika pragmaatika teenistuses. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 10. 241–257. <https://doi.org/10.5128/ERYa10.15>.
- Pajusalu, Renate. 2017. Viiteseosed. Mati Ereht, Helle Metslang (toim.), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 566–589. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pajusalu, Renate, Virve Vihman, Birute Klaas & Karl Pajusalu. 2010a. Eestlaste ja vene-laste suhtluskäitumine: sina, teie ja keegi veel. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 6. 207–224. <https://doi.org/10.5128/ERYa6.13>.
- Pajusalu, Renate, Virve-Anneli Vihman, Birute Klaas & Karl Pajusalu. 2010b. Forms of address across languages: Formal and informal second person pronoun usage among Estonia's linguistic communities. *Intercultural Pragmatics* 7(1). 75–101. <https://doi.org/10.1515/iprg.2010.004>.
- Pajusalu, Renate, Merja Hietaharju-Tuuri, Viive Taro & Kai Yallop. 2017. *Meie keelesild – Viron kielen oppikirja*. Helsinki: Otava.
- Piller, Ingrid, Jie Zhang & Jia Li. 2020. Linguistic diversity in a time of crisis: Language challenges of the COVID-19 pandemic. *Multilingua*, 39(5). 503–515. <https://doi.org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1515/multi-2020-0136>.
- Raadik, Lydia. 2020. Sõnatähenduste normimisest eesti keelekorralduses verbi *vabandama* näitel. *Keel ja Kirjandus* 10. 853–874. <https://doi.org/10.54013/kk755a3>.
- R Core Team. 2022. *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna, Austria: R Foundation for Statistical Computing <https://www.r-project.org/>.
- Searle, John. 1969. *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173438>.
- Searle, John. 1976. A classification of illocutionary acts. *Language in Society* 5(1). 1–23. <https://doi.org/10.1017/S0047404500006837>.
- Shohamy, Elana. 2006. *Language policy: hidden agendas and new approaches*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203387962>.
- Siewierska, Anna. 2004. *Person*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812729>.

- Svennevig, Jan. 2021. How to do things with signs. The formulation of directives on signs in public spaces. *Journal of Pragmatics* 175. 165–183. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.01.016>.
- Swales, John M. 1990. *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tragel, Ilona. 2023. Keelelised valikud kriisikommunikatsioonis: koroonasilt keeleteadlase töölaual. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 19. 195–223. <https://doi.org/10.5128/ERYa19.12>.
- Tragel, Ilona & Külli Habicht. 2021. Erakorralise aja sildikeel. *Oma Keel* 1, 56–65.
- Tragel, Ilona & Kairit Tomson. 2022. Tanel ja Jüri kiusavad: piirangute põhjuste väljendusvahendid koroonapiirangute siltidel. *Õiguskeel* 2. 1–10.
- Tragel, Ilona & Aimi Pikksaar. 2023. Authority and solidarity on the Estonian COVID-19 signs: In line with the government's guidelines, we ask you to wear a mask. *Frontiers in Artificial Intelligence* 5. 1000188. <https://doi.org/10.3389/frai.2022.1000188>.
- Watts, Richard J. 2003. *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.

Abstract. Ilona Tragel, Külli Habicht: Many faces of person on Estonian COVID-signs. This article will provide an overview of an analysis of verb forms, pronouns, and linguistic expressions of politeness (such as requesting, apologizing, and thanking) on 900 Estonian COVID-19 signs. The signs were collected from 13 March 2020 to 29 November 2021. The aim of the analysis is to describe the main interpersonal strategies present in the sign's author word and form choices. We analysed 1,005 usages of the 1st person plural and 506 expressions of politeness. We found that exclusive forms were prevalent among the 1st person plural forms. The signs with 1st person plural exclusive forms also included twice as many expressions of politeness when compared to the inclusive forms of the same person. We thus may assume that the signs' authors were trying to balance the credibility of their commands or suggestions and maintaining inclusive interpersonal relations with their addressees.

Keywords: interpersonality, grammatical person, COVID-sign, politeness, expressive speech act, crisis communication